

Η ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΑΥΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΖΩΗΝ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ *

Ὑψηλότατε,
Μακαριώτατε,
Κύριοι ὑπουργοί,
Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Ὁρθῶς καὶ δικαίως καὶ μεθ' ὑπερηφανείας τὸ Ἔθνος πανηγυρίζει καὶ ἀξίως πάνυ τιμᾷ καὶ γεραίρει τὴν σημερινὴν μεγάλην ἐθνικὴν ἐπέτειον, μετέχει δὲ τοῦ πανηγυρισμοῦ καὶ τὸ Ἑθνικὸν Πανεπιστήμιον, τὸ ἐκ μακρᾶς παραδόσεως ταχθὲν τῶν τῆς φυλῆς ἱερῶν καὶ ὁσίων πιστὸς θεματοφύλαξ.

Ὁρθῶς δὲ καὶ δικαίως ὁ πανηγυρισμὸς τελεῖται μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος καὶ τῆς ἐπιβαλλομένης λαμπρότητος, διότι καὶ ἡ ἀγομένη ἐπέτειος εἶναι τῶν ἐπισημοτάτων καὶ σημαντικωτάτων δι' αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους.

Διότι ἂν κρίνηται σκόπιμος ἡ προβολὴ τῶν ἐπετείων ἀξιοσημειώτων γεγονότων, ὥς δυναμένη νὰ συμβάληται εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ἂν κρίνηται, ὅτι ἐπιβάλλεται αἱ ἐπέτειοι αὗται νὰ ὦσι βαθύτατα καὶ ζωηρότατα κεχαραγμένοι ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἔθνους, ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πολιτῶν, ἔτι δὲ πλέον, ὅπως αἱ εἰκόνες σκηνῶν τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀνανεώνονται καὶ ἐνισχύονται διὰ διαρκοῦς καὶ ἐντόνου προβολῆς τῶν ἐπετείων, εἶναι αὐτονόητον ὅτι εἶναι μεγίστη ἐθνικὴ ἀνάγκη, ὅπως ὅλως ἰδιαιτέρως προβάλῃται ἐνώπιον τῶν ἐκάστοτε νέων γενεῶν ἡ σήμερον ἀγομένη μεγάλη ἐπέτειος, διότι ἀναγομένη εἰς ἀληθινὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους, καὶ εὐστόχως πάνυ συνδυασθεῖσα πρὸς μεγάλην τῆς χριστιανοσύνης ἑορτήν, καὶ ἐπομένως διττῶς περίλαμπρος, ἅτε εὐαγγελιζομένη ἅμα τὴν τοῦ Κυρίου Γέννησιν καὶ τὴν τῆς Ἑλλάδος ἀνάστασιν, ἀποβαίνει ἡ ἡμέρα ἡ κατ' ἐξοχὴν ἱκανὴ νὰ συνα-

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐντολῇ τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῇ 25ῃ Μαρτίου 1960 ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἑορτῇ.

γείρη εἰς ἐθνικὴν ἀνάτασιν διὰ τῆς ἀναπολήσεως καταπλησσόντων αἰθλῶν, νὰ ἀναπτέρωσῃ ἐλπίδας καὶ ὄνειρα, νὰ προαγάγῃ εἰς φρονηματισμὸν καὶ ἔξαρσιν, νὰ ὁδηγήσῃ εἰς ἐθνικὸν καθαρόν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, εἶναι ἡ ἡμέρα, ἥτις τὸ μὲν παρέχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸ Ἔθνος, ὅπως διαδηλώσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ ἀπονεύῃ τὸν ὀφειλόμενον δικαιοτάτον φόρον τιμῆς πρὸς τοὺς μεγάλους ἥρωας ἐργάτας τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, δι' οὗ ἔπευχθῇ ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ Γένους, τὸ δὲ συντελεῖ εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἥς ἡ δύναμις ὑπῆρξε κατὰ τὸ παρελθόν, εἶναι σήμερον καὶ θὰ εἶναι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ σημαντικωτάτη τῶν δυνάμεων, ὧν ἔχει ἀνάγκην ἡ Φυλὴ διὰ νὰ ζήσῃ, ἐνῷ τέλος παρέχει εἰς ἡμᾶς ἀφορμὴν, ὅπως ἀντλήσωμεν νέα διδάγματα καὶ νέας δυνάμεις, καὶ μετὰ τούτων ἀποβλέψωμεν ἐλπίδων ἔμπλεοι πρὸς τὸ ἄδηλον καὶ ἀβέβαιον μέλλον.

Ἀνέκαθεν τὸ Πανεπιστήμιον, συνεχίζον κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν καὶ συμπληροῦν τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, συνισταμένην οὐχὶ μόνον εἰς τὸ νὰ παρασκευάζῃ ἐπιστήμονας, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ εἰς τὸ νὰ ἀναρριπίζῃ ἑκάστοτε καὶ διατηρῇ ἄσβεστον τὸ πῦρ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἑθνικῆς Ἰδέας, καὶ συγκρατῇ ἀκμαῖον καὶ ἀκλόνητον τὸ φρόνημα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ἑλλήνων, διαφυλάττον δέ, ὥς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, διαυγεστέραν συνείδησιν τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀειζώου τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, ἀναπεταννύει μεγάλας τὰς πύλας αὐτοῦ καὶ πανηγυρίζει ἀπὸ περιοπῆς ἑκάστοτε τὴν θεόδοτον ταύτην ἡμέραν, μνημονεῦον τῶν θριάμβων τῆς Φυλῆς καὶ λαμπρῦνον τὴν μνήμην τῶν μεγατίμων τῆς ἐλευθερίας προμάχων.

Ἀλλὰ τῶν μὲν πολεμικῶν τῆς Φυλῆς θριάμβων καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν ἰσοθέων τῆς ἐλευθερίας ὑπερασπιστῶν τὸ Ἔθνος ἔχει ἐναργεσιτάτην καὶ ζῶσαν εἰσέτι ἀντίληψιν· διότι οἱ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνες αὐτοῦ εἶναι ἀδιάλειπτοι, ὁ δὲ κατὰ τὸ 1821 ἀρξάμενος συνεχίζεται εἰσέτι κατὰ διαλειπούσας πράξεις μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἐνῷ ἡ τελευταία πράξις, μόνον πρὸς καιρὸν ἀνασταλεῖσα, ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς αἵματοβρέκτου Κύπρου, δεικνύει ὅτι ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος εἶναι εἰσέτι ἐν ἐξελίξει, οἱ δὲ ἥρωες τῶν ἀγώνων τούτων « ἀνυπέρβλητον ἐν παντὶ λόγῳ καταλελοιπότες τὴν αὐτῶν ἀρετὴν » δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑμνηθῶσιν ἀξίως τῶν θυσιῶν αὐτῶν, διότι, ἵνα μνησθῶμεν τῶν λόγων τοῦ ἀρχαίου ρήτορος, « πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ πᾶς χρόνος οὐχ ἱκανὸς λόγον ἶσον παρασκευάσαι τοῖς τούτων ἔργοις ».

Συγχωρεῖται, διὰ ταῦτα, σήμερον, ἀντὶ τῶν ὀφειλομένων ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων εἰς ἐκείνους οἵτινες « ὑπεριδόντες τὴν ὑπάρχουσαν πᾶσιν ἔμφυτον τοῦ ζῆν ἐπιθυμίαν, τελευτῆσαι καλῶς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἠβουλήθησαν », συγχωρεῖται, λέγω, εἰς τὸ βῆμα τοῦτο σήμερον, νὰ μνησθῇ ἄλλων τῆς Φυλῆς θριάμβων καὶ νὰ λαμπρύνῃ τὴν μνήμην ἄλλων τοῦ μεγαλείου αὐτῆς ἐργατῶν, τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ οἱ θρίαμβοι οὗτοι εἶναι ἴσης σπουδαιότητος καὶ

ἴσον συνεβάλοντο εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἑθνους, καὶ οἱ τούτων ἐργάται καὶ ἐβοήθησαν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἡρώων, συμβαλόμενοι εἰς τὴν μείζονα ἀνάπτυξιν τῶν συνυπαρχουσῶν τῇ φύσει ἐκείνων ἀρετῶν, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τῶν ὑπερόχων αὐτῶν δημιουργημάτων ἀμέσως καὶ σημαντικῶς ἐβοήθησαν εἰς τὴν προπαρασκευὴν καὶ εὐτυχῇ διεξαγωγὴν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, ἀλλὰ καὶ κατέστησαν οὐχὶ ἀπλῶς δυνατὴν, ἀλλὰ καὶ εὐκόλον τὴν ἀξιοποίησιν τῶν θυσιῶν τῶν τῆς ἐλευθερίας προμάχων, συντελέσαντες εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ὠραματίσθησαν καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐθυσιάσθησαν ἐκεῖνοι.

Λέγω δὴ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς εἰρηνικῆς ἀμίλλης ἄθλους τῆς Φυλῆς, τοὺς ἐν τῷ πολιτιστικῷ στίβῳ θριάμβους αὐτῆς, τὰ ἀνυπέρβλητα ἐπιτεύγματα αὐτῆς ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἑτέρου τῶν τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου στοιχείων, τοῦ πνεύματος, τὴν πρώτην κατ' ἀρχὴν καὶ ἀξίαν συμβολὴν αὐτῆς εἰς τὸν πανανθρώπινον πολιτισμόν, καὶ τοὺς θεῖους τῶν ἐπιτευγμάτων τούτων ἐργάτας, ἀπειραρίθμους καὶ ἐνδόξους καὶ τούτους, ὥς καὶ οἱ τῶν πολεμικῶν θριάμβων συντελεσταί, ἡ ἀπὸ τῶν θαυμασίων δημιουργημάτων τῶν ὁποίων δόξα, συμπληροῦσα τὴν δόξαν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀθλησάντων, συναπαρτίζει μετ' ἐκείνης καὶ ὁλοκληροῖ καὶ λαμπρότατον καθιστᾷ τὸν φωτοστέφανον τῆς Ἑλλάδος, ὥς μητρὸς δημιουργοῦ « τῶν τε πρὸς τὸν πόλεμον κινδύνων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης κατασκευῆς, ἐν ᾗ κατοικοῦμεν καὶ μεθ' ἧς πολιτευόμεθα, καὶ δι' ἣν ζῆν δυνάμεθα », ὅπως εἶπεν ἔκπαλαι ὁ Ἰσοκράτης, διαπιστοῖ συνεχῶς ἔκτοτε ὁ μακραίων τῆς Φυλῆς βίος, πιστεύει δὲ σήμερον σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης.

Ἐπετέλεσαν δὲ τοὺς ἄθλους οἱ Ἕλληνες καὶ κατήγαγον τοὺς θριάμβους τούτους, μάλιστα διὰ τῆς καλλιεργίας τῶν γραμμάτων. Ἐπεδόθησαν δὲ εἰς ταῦτα καὶ ἐπέδωσαν τοσοῦτον εἰς τὴν θεραπείαν αὐτῶν, καὶ ἐδημιούργησαν τὰ ποικίλα εἶδη αὐτῶν, καὶ προήγαγον ταῦτα εἰς ἀνυπέρβλητον βαθμὸν τελειότητος, καὶ ἐπέτυχον δι' αὐτῶν ὅσα οὐδεὶς ἄλλος ἀρχαῖος λαός, διότι φερόμενοι φύσει πρὸς τὸ φιλομαθὲς καὶ τὸ ἰδεῶδες, αἰέποτε πρὸς τὴν πνευματικὴν πρόοδον ἀπέβλεψαν, καὶ οὐδέποτε τὸ φιλοχρήματον, ἢ ἄλλη τις πρὸς τὰ ὕλικα ἀγαθὰ διάθεσις, παρέσυρεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τοῦ λογίου εἰς τὴν τοῦ κερδῶου θεοῦ λατρείαν.

Ἡ ἔξοχος δ' εὐδοκίμησις τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πεδίῳ τῶν γραμμάτων, εὐλόγως διήγειρε τὴν περιεργίαν καὶ παρεκίνησεν εἰς ἀναζήτησιν τῶν αἰτίων τῆς τε δημιουργίας καὶ τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἐν τῇ ἀναζητήσει ταύτῃ τινὲς μὲν ἀφορμώμενοι ἀπὸ παρατηρήσεων τοῦ Ἰπποκράτους καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων περὶ τῆς ἐπὶ τὴν διάνοιαν ἐπιδράσεως τῆς φύσεως ἀπέδωκαν τὴν ἀντισησιν τῶν γραμμάτων εἰς τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματος τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἐν ᾧ ἄλλοι τὸ φιλελεύθερον τῶν πολιτευμάτων καὶ ἄλλοι τὴν θρησκείαν ἐπίστευσαν ὥς κύριον σῆτιον τῆς πλουσίας καὶ ὑπερόχου παραγωγῆς τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς γράμμασιν.

Καὶ ἀσφαλῶς δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν εὐεργετικὴν τῆς φύσεως ἐπίδρασιν, διότι θὰ ἀνωμολογοῦμεν ἀδυναμίαν κατανοήσεως τῶν ὑπερόχων αὐτῆς περιγραφῶν ἐν τε τῷ ἔπει καὶ τῇ τραγωδίᾳ, μαρτυρουσῶν ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταί, μάλιστα δὲ τῶν τραγικῶν ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, προφανῶς καταθελχθέντες ὑπὸ τῶν ποικίλων καὶ ὡραίων εἰκόνων αὐτῆς καὶ ἐμελέτησαν καὶ ἠγάπησαν τὴν φύσιν, ὅπως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀγνοήσωμεν, ὅτι καὶ ὑπὸ τὰς τρεῖς μορφὰς πολιτευμάτων, ὑφ' ἃς ἔζησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἠπίων ὀμηρικῶν ἀνάκτων μέχρι τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐλλείπει καὶ ὁ αὐστηρὸς δεσποτισμὸς τῆς Ἀσίας καὶ τὸ οὐχ ἦτιον περιοριστικὸν τῆς ἐλευθερίας Ἱερατεῖον τῆς Αἰγύπτου, οἱ Ἕλληνες ἀνέπτυξαν τὰ μέγιστα τὰ γράμματα, μάλιστα δ' ἐν τῇ περιόδῳ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀνήγαγον εἰς ἀνυπέρβλητον ὕψος τὴν τε ρητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, οὔτε τέλος δυνάμεθα νὰ μὴ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, διὰ τῆς παροχῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας εἰς τε τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς καλλιτέχνας, ὅπως εἰκονίζωσι τοὺς θεοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν, συνετέλεσε καὶ αὕτη σημαντικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς καλλιτεχνίας. Ἀλλ' ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀναμφισβητήτου ἀξίας καὶ συμβολῆς συντελεστάς τούτους, κυριώτατα ἐβοήθησεν εἰς τὴν πρόοδον τῶν γραμμάτων ἡ ἰδίᾳ τῶν Ἑλλήνων φύσις, προφανῶς προνομιοῦχος, διακρινομένη διὰ τὴν ἔξοχον νοημοσύνην καὶ τὴν πρὸς μάθησιν ἔφεσιν.

Πότε ἤρξαντο καλλιεργοῦντες οἱ Ἕλληνες τὰ γράμματα εἶναι ἄγνωστον εἰσέτι, μετ' εὐλόγου δ' ἀδημονίας ἀναμένομεν τῶν πλακῶν τῆς Κνωσοῦ, τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Πύλου τὴν τελείαν ἀνάγνωσιν, ἐξ ἧς πολλὰ προσδοκῶμεν ὅτι θὰ διδαχθῶμεν, ἂν μὴ περὶ τῆς πρώτης τῶν γραμμάτων ἀρχῆς, πάντως περὶ τῆς γραμματειακῆς παρασκευῆς, ἣτις πρέπει νὰ προηγήθῃ τῶν παλαιωτάτων σφζομένων δημιουργημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῶν τελειωτάτων ὀμηρικῶν ποιημάτων, ἅτινα εἶναι μὲν τὰ παλαιότατα σφζόμενα μνημεῖα καλλιεργημένου ἐντέχνου λόγου, δὲν δύνανται ὅμως νὰ εἶναι καὶ τὰ πρῶτα. Ὅπως δὴποτε τὸν 10ον περίπου π.Χ. αἰῶνα ἔχει δημιουργηθῇ ἐν Ἑλλάδι μία θαυμασίως πλουσία καὶ ἐπίσης θαυμασίως ὀργανωμένη γλῶσσα, ἣτις διὰ μεγίστου πλούτου λέξεων, διὰ θαυμασίας ποικιλίας τύπων, διὰ φράσεως πλαστικῆς, δι' εὐφωνίας κατακηλούσης καὶ διὰ γλαφυρῶν μετρικῶν σχημάτων καταγοητευόντων, ἐξασφαλίζει πρὸς τῇ λεπτότητι καὶ τῇ χάριτι ἐκφράσεως καὶ καταπλήσσουσιν ἀκριβολογίαν καὶ σαφήνειαν, εἰς τὰ δημιουργήματα δὲ τῶν ἐφ' ἑξῆς αἰώνων παρακολουθοῦμεν συνεχῶς τε καὶ εὐχερῶς τὴν ἐξέλιξιν τῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν διαφορῶν εἰδῶν αὐτῶν.

Ἐκαλλιεργήθη δὲ τὸ πρῶτον ἡ ποίησις, ἡ ὀρθῶς νομιζομένη «πρεσβυτάτη καὶ εὐγενεστάτη τροφὸς πασῶν τῶν ἄλλων τεχνῶν», ἀνεπτύχθησαν πρῶτα τῆς ποιήσεως γένη ἡ ἐπικὴ καὶ ἡ λυρική ποίησις, καὶ προηγήθη ἡ τοῦ ἔπους ἀνάπτυξις, διότι τοῦτο ἀποβλέπον εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ

κόσμου ἦτο εὐκολώτερον νὰ ἀναπτυχθῇ, ἢ ἡ λυρική ποίησις, ἣτις ἀποβλέπει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον, ἢ κατανόησις τοῦ ὁποίου εἶναι δυσχερής.

Καὶ ἀνεδείχθησαν ποιηταὶ μέγιστοι εἰς τε τὰ εἶδη τοῦ ἔπους καὶ τὰς ποικίλας μορφὰς τοῦ μέλους καὶ ἐποιήθησαν ποιήματα, ἅτινα ἤδη ἔκτοτε καὶ συνεκίνησαν καὶ ἐγοήτευσαν, καὶ πρὸ πάντων εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ μετὰ δυνάμεως ζωηρῶς ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτήν.

Ὁ ε' αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν σημαντικὸν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τῶν ἐκ τούτων κινδύνων καὶ ταλαιπωριῶν, προάγεται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἡ ἰδέα τῆς συνενώσεως εἰς μέγα Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ὁ πόθος οὗτος φαίνεται σαφῶς ἐκδηλούμενος ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ κυρίως εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα τῆς ζωῆς αὐτῶν. Διότι αἱ κατὰ τόπους λαλούμεναι διάλεκτοι συντήκονται εἰς κοινὴν γλῶσσαν τὴν ἄττικὴν, ἡ δωρική καὶ ἡ ἰωνική φιλοσοφία ἀναμειγνύονται καὶ παράγουσι τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν, ἣτις ἔπειτα διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους παρασκευάζει τὸ ἔδαφος καὶ προοδοποιεῖ τὸν Χριστιανισμόν, ἡ δὲ ἐπική καὶ λυρική ποίησις συμπλέκονται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ γνησιωτέρου ἀλλὰ καὶ σημαντικωτέρου ἐπιτεύγματος τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῆς θείας τραγωδίας.

Τότε αἱ Ἀθηναὶ διὰ τὴν μεγάλην συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὰς κατὰ Περσῶν νίκας κατακτῶσι μετὰ τῆς πολιτικῆς καὶ τὴν πνευματικὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν, ἐπιδίδουσιν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, τὸ δαιμόνιον, κατὰ τὸν Πίνδαρον, πτολίεθρον ἀποβαίνει τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ παιδείας, καθίσταται τῆς Ἑλλάδος παίδευσις, ὅπως εἶπεν ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ὑπερέβαλε δὲ τοσοῦτον τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν λόγον, ὥστε, ὡς εἶπεν ὁ Ἰσοκράτης, « οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γεγόνاسι, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείας τῆς Ἑλληνικῆς, ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας ».

Τότε διὰ νόμου καθιεροῦται ἡ ἐν τοῖς Παναθηναίοις ἀπαγγελία τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων καὶ εἰσάγεται ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἰς τὰ Σχολεῖα, καταδεικνυομένου οὕτως, ὅτι μετὰ τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν διάταξιν τούτων ὑπὸ τῆς προηγουμένης γενεᾶς τῶν Πεισιστρατιδῶν, οἱ Ἕλληνες εἶχον ἤδη ἀποκτήσει συνείδησιν τῆς μεγάλης ἀξίας τῶν ἔργων τοῦ μεγίστου τῶν ποιητῶν, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ἐκ τούτων πολλὰ δύνανται νὰ πορισθῶσιν ὠφελήματα, πρὸ πάντων δὲ διέκριναν ὅτι σφυρηλατοῦσι τὴν ἰδέαν τῆς πανελληνίου ἐνότητος, καὶ ἔταξαν ἤδη ἔκτοτε ταῦτα θεμέλιον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως, διὰ νὰ καταστήσωσι τὸν μὲν Ὀμηρον ἀληθινὸν Ἑθναγόν, τὰ δὲ ποιήματα αὐτοῦ χρηπῖδα τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τότε ἐκτὸς τοῦ Ὀμήρου εἰσάγονται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν πρὸς τοῖς ἄλλοις

παλαιοῖς δημιουργήμασι καὶ τὰ ποιήματα τοῦ πατρὸς τῆς γνωμικῆς ποιήσεως, τὰ παρέχοντα σοφὰ τῇ ἀληθείᾳ διδάγματα περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, περὶ πολιτείας καὶ πολιτῶν, περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, περὶ τῆς ἀξίας τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ ἀρίστου τρόπου τῆς παιδείσεως, καὶ τότε, τέλος, παρουσιάζεται ἡ ἀξιολογώτερα ἀπόδειξις τῆς συνειδήσεως, ἣν ἔσχον οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων, διὰ τῆς ἐκδηλώσεως ζωηροτάτου διαφέροντος πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν, δι' οὗ ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις τῶν φιλολογικῶν μελετῶν.

Ὡστε ἔκτοτε ἤδη οἱ Ἕλληνες ἀντελήφθησαν τὴν μεγάλην ἀξίαν, μάλιστα δ' ὁμως τὴν ἐθνοποιὸν δύναμιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ βεβαίως ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸ μέλλον τῆς Φυλῆς, οὐχὶ τυχαίως προσέδοσαν τοιοῦτον περιεχόμενον εἰς τὴν παιδείαν τοῦ ἔθνους. Οἱ Ἕλληνες δῆλα δὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀποβλέποντες εἰς τὸν καταρτισμὸν προγράμματος ἐθνικῆς ἐκπαίδευσως καὶ ἐπιζητοῦντες νὰ ἐπιτύχωσιν ὅ,τι σύμφωνον ὦν πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων ἤθελεν εἶναι οὐσιαστικῶς σύμφορον καὶ εἰς πρόοδον καὶ εὐδοκίμῃσιν τοῦ Γένους συντελεστικόν, ἐμέτρησαν, ὥς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, καὶ ἐστάθμισαν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας καὶ σοβαρότητος τὰ πράγματα τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἐν τῇ ἐκτιμῇσιν αὐτῶν τῶν πραγμάτων καθώρισαν τῆς ἐκπαίδευσως τῆς ἐθνικῆς τὸ πρόγραμμα.

Ὑπελόγισαν δῆλα δὴ τὰς πλουτοπαραγωγικὰς ἱκανότητας καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν τὰς οἰκονομικὰς δυνατότητας τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων εἶχον σαφεστάτην ἀντίληψιν, ὥς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἀκριβῶς τότε ἀποφαίνεται τὴν περίφημον ἐκείνην ρῆσιν : « τῇ Ἑλλάδι ἀείκοτε σύντροφος ἢ πενίη », συνυπελόγισαν καὶ ὅσα μέχρι τότε εἶχεν ἐπιτελέσει ἡ Φυλή, ἐξήτασαν ποῦ ὠφείλοντο καὶ διὰ τίνων μέσων καὶ δυνάμεων ἐπετεύχθησαν ταῦτα, συνήγαγον ἐκ τῆς ἐξετάσεως αὐτῆς, ὅτι τὸ μέλλον τοῦ Γένους ἐξαορτᾶται κυρίως εἰπεῖν ἐκ τῆς ἐκπολιτιστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, καὶ ἀπέβλεψαν πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῆς, κρίναντες ὅτι μέσα πρὸς τοῦτο εἶναι κυρίως ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ δι' αὐτῆς ἡ θεραπεία τοῦ πνεύματος.

Καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ τεθεῖσαι ἀρχαὶ ἐν τῇ ἐκπαίδευσιν τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν συνεβάλοντο εἰς τὴν πρόοδον ἢ ὅτι παρεκώλυσαν αὐτήν. Διότι ὅ,τι ἐπακολουθεῖ δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴν πρόοδον, ἀλλ' αὐτόχρομα θαῦμα ἀληθινόν.

Διότι δὲν ἐπιτυγχάνεται μόνον ἢ εἰς ἀνυπέρβλητον βαθμὸν τελειότητος ἀνάπτυξις τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῶν γραμμάτων, τῶν μορφῶν τῆς τέχνης, καὶ τῆς θείας φιλοσοφίας, ἥτις διὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους σχεδὸν εἰπεῖν ἀπεκάλυψε τὴν περὶ θεοῦ ἀλήθειαν, ἀλλὰ καί, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον καὶ μᾶλλον διαφέρον, ἐδημιουργήθησαν αἱ ἀείζωοι ἀρχαὶ καὶ ἀξίαι, αἵτινες ἔκτοτε διέπουσιν ἀδιαλείπτως τὴν ζωὴν καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος, ἐθεσπίσθησαν οἱ θεῖοι νόμοι,

οἷτινες ἐξασφαλίζουν εἰς τὸν ἄνθρωπον βίον κοινωνικὸν καὶ προάγοντα εἰς εὐδαιμονίαν, καὶ τέλος ὑπετυπώθη σύστημα ὁμοειδῶν ἠθικῶν ἰδεῶν, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἄγεται ἕκτοτε καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου αὐτοῦ τὸ Γένος τὸ Ἑλληνικόν, καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ γίνη λόγος οὔτε περὶ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, οὔτε περὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν διὰ τῆς παιδείας ἐκείνης οἱ Ἕλληνες ἀπέβησαν αἰώνιοι διδάσκαλοι τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

Δὲν ἐπέδρασαν δὲ μόνον ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας οἱ μεγάλοι θησαυροὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ξένους λαοὺς ἄλλης ἢ οἱ Ἕλληνες φύσεως. Οἱ λαοὶ λ.χ. τῆς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, εἰς ἣν ἤγαγε τοὺς Ἕλληνας νικηφόρους ὁ Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ὡς ἀρχιστράτηγος αὐτῶν, ἐδέχθησαν ζωηρὰν καὶ εὐεργετικὴν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν. Διότι ὁ Ἀλέξανδρος καταλύσας τὴν Περσικὴν ἀρχήν, καὶ ἰδρύσας πολλὰς μεγάλας πόλεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, ἐγκαθίδρυσεν ἐκεῖ Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, οὔτινος σπουδαῖα κέντρα ἀπέβησαν αἱ πρωτεύουσαι τῶν κρατῶν, αἵτινα συνέστησαν ὕστερον, διαμερισθείσης τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Αἱ πόλεις αὗται κατέστησαν ἐστία Ἑλληνικῆς ἡμερώσεως καὶ παιδείας, ἐξ ὧν ἐξεπέμφθη ἡ Ἑλληνικὴ διανόησις εἰς νέους βαρβάρους λαοὺς, συντελέσασα εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν, μάλιστα δὲ τῆς φυσικῆς, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς γεωγραφίας.

Ἄλλ' ἔτι ζωηρότερον ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων οἱ ἀπὸ δυσμῶν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐπιφανέντες Ρωμαῖοι.

Οὗτοι παραλαβόντες παρὰ τῶν ἐν κάτω Ἰταλίᾳ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν πολλὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἶτα νικήσαντες πολεμικῶς καὶ ὑποτάξαντες πολιτικῶς τοὺς Ἕλληνας, ἠτιτήθησαν ἐν τέλει ὑπ' αὐτῶν πνευματικῶς καὶ πολιτιστικῶς.

Ἄλλ' ἡ Ἑλλὰς καὶ ὑποταγεῖσα διατηρεῖ ἀναμφισβήτητον ὑπεροχὴν καὶ ἐξακολουθεῖ ζῶσα βίον Ἑλληνικόν. Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος παραμένει ἡ ἕδρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, παρ' αὐτὴν δ' ἀκμάζουσι λαμπραὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐστίαί, ἡ Ρόδος, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ πολλαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ Ρωμαῖοι εὐγενεῖς φιλοτιμοῦνται νὰ τύχωσιν αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν Ἑλληνικῆς μορφώσεως, οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καλοῦσι περὶ αὐτοὺς ἐπιφανεῖς Ἕλληνας ποιητάς, φιλοσόφους καὶ ρήτορας, τινὲς δὲ καὶ ἐπὶ μακρὸν διατρίβουσιν ἐν Ἑλλάδι, ἡ Ρώμη λαμβάνει ἐπὶ μᾶλλον Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι ζηλοῦσι νὰ ἀποκαλῶσιν αὐτὴν *urbem graecam*, πόλιν Ἑλληνικήν.

Ἀπέβη δὲ ἡ μεγάλη αὕτη ἐπὶ τοὺς Ρωμαίους ἐπίδρασις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων σωστικὴ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διότι δι' αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἐν αὐτῇ τῇ κραταιᾷ Ρωμαϊκῇ Αὐτοκρατορίᾳ δύναμις Ἑλληνική, ἥτις διατηρήσασα τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν καθόλου πολιτισμόν, καὶ

προσαρμόσασα τοῦτον πρὸς τὴν νέαν κοινωνικὴν κατάστασιν, ἣν φέρει ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Χριστιανισμός, ἡδυνήθη μετὰ τὴν ἀναπότρεπτον πτώσιν τῶν Ρωμαίων νὰ ὑποστηρίξῃ ἀποτελεσματικῶς καὶ νὰ σώσῃ τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ βεβαίου ἐκβαρβαρισμοῦ.

Εἰς τὸ ἐκ τῆς μεγάλης Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας διαμορφωθὲν νέον τοῦτο Ἑλληνικὸν κράτος, ἡ θεία πρόνοια ἐπεφύλασσε τὸν ζηλευτὸν κληρὸν, ἵνα ὡς Ἑλληνικὴ δύναμις ὑποδεχθῇ τὴν νέαν ἀληθινὴν θρησκείαν, εἰς ἣν ἐκπαλαι ἤδη εἶχε παρασκευάσει διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸ ἔδαφος.

Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα γίνεται φορεὺς τῆς νέας τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, τῆς καταλυούσης τὴν πολυθειάν καὶ καθαιρούσης τοὺς φραγμοὺς τοὺς χωρίζοντας τοὺς λαοὺς, τῆς ἐξαλειφούσης τὴν διαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους, καὶ διδασκούσης τὴν ἀγάπην πρὸς πάντα ἄνθρωπον, καὶ πρὸς φίλον καὶ πρὸς ἐχθρόν, ἐνῷ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ τὴν ἀλήθειαν ζητοῦσα, εὕρισκει αὐτὴν ἐν τῇ νέᾳ θρησκείᾳ καὶ ἀσμένως ἀσπάζεται αὐτήν.

Εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν μετ' αὐτῆς γεννώμενον νέον κόσμον, συννύχουσι δύο στοιχεῖα, τὸ τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τὸ Ἑλληνικόν, καὶ τὸ τοῦ νέου, τὸ Χριστιανικόν. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα μὴ ἀντιτιθέμενα, ἀλλὰ συμφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, συνάπτονται ἀδιασπάστως καὶ ἀποτελοῦσιν ἕκτοτε τὴν ψυχὴν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κόσμου, τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ.

Καὶ εἰς τοῦ νέου τούτου Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τὸν μακρότατον βίον καὶ τὴν ὑψίστην ἀκμὴν καὶ δόξαν, οὐ μικρὸν συνεβάλοντο τὰ γράμματα τὰ Ἑλληνικά. Ἐπιμαρτυροῦσι δὲ περὶ τούτου μάλιστα πάντων οἱ τρεῖς θεόπνευστοι μεγάλοι Ἱεράρχαι, οἱ ἐν αὐτοῖς ἐκτραφέντες καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν διακηρύξαντες, ἀλλὰ καὶ βεβαιοῦσιν ἄλλα τε πολλὰ καὶ τὸ ζωηρὸν διαφέρον, ὅπερ καὶ ἄλλοι ἔσχοι ἄνδρες μάλιστα δὲ λαμπροὶ τοῦ νέου κράτους ἡγεμόνες ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν καὶ τῆς διασώσεως τῶν θησαυρῶν αὐτῶν ἐπεδείξαντο.

Διὰ τοῦ διαφέροντος τούτου ἡ μεγαλάνυμος τῆς αὐτοκρατορίας πρωτεύουσα, ἡ θεοφύλακτος βασιλὶς τῶν πόλεων, ἀπέβη ἡ νέα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ κόσμου ἐστία, ἀφ' ἧς τοῦ νέου Ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος τὸ φῶς ἐπὶ πάντα τὸν κόσμον ἐξεπέμφθη. Καὶ κατηύγασε λαμπρὸν καὶ ἐφώτισε τὸν νοῦν, καὶ εἰσέδυσεν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὰς καρδίας οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ πολλῶν ξένων, καὶ προσείλκυσε τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγάπην αὐτῶν, πρὸς τε τὰ Ἑλληνικά γράμματα καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Καὶ ὅπως παλαιότερον εἰς τὰς Ἀθήνας, συνάγονται τῶρα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πολυάριθμοι ξένοι, νέοι Ἀρμένιοι καὶ Σύριοι καὶ Ἀραβες, οἵτινες μετ' ἀκραιφνοῦς ζήλου ἐπιδίδονται εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὴν μετάφρασιν εἰς τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Αἱ μεταφράσεις αὗται, ἰδίως δὲ αἱ ὑπὸ τῶν Ἀράβων γεγόμεναι τῶν

ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, διὰ τῶν μεγάλων ἀραβικῶν κατακτήσεων διεδόθησαν ἀπὸ τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῆς Ἰσπανίας, καὶ μετελαμπάδευσαν ἐκεῖσε τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν.

Ἄλλ' ἐπέλρωτο ἡ τοσοῦτον ἀναπτυχθεῖσα καὶ τοσαύτας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα προσενεγκοῦσα Ἑλληνικὴ Μεσαιωνικὴ Αὐτοκρατορία, νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἓνα νέον φοβερόν ἐχθρόν, πολλῶ φοβερώτερον τῶν παλαιῶν Ρωμαίων, τὸ ἐν Ἀνατολῇ συστάν μέγα Τουρκικὸν Κράτος. Οἱ Τοῦρκοι, λαὸς νέος καὶ ἀκμάζων, ἐπιβάλλονται τοῦ κεκμηκότος ἔνεκα μακροχρονίων σκληρῶν ἀγώνων πρὸς ποικίλας βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς Ἑλληνισμοῦ, καὶ γίνονται κύριοι τῆς τε βασιλευούσης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους φεύγοντες τὸν φοβερόν δυνάστην ἐγκαταλείπουν τὴν προσφιλῆ πατρίδα καὶ προσφεύγουσιν εἰς τὴν Δύσιν, εἰς ἣν καὶ μεταλαμπαδεύουσιν τὸ Ἑλληνικὸν φῶς, ἐνῶ σκότος καὶ ἀπαιδευσία ἐπικρατοῦσιν εἰς τὴν δουλεύουσαν Ἑλλάδα, ἥτις παρὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῆς, ἤρξατο προσπαθοῦσα νὰ ἀποτινάξῃ τὸν δυσβάστακτον τῆς δουλείας ζυγόν. Ὁ αἰμὴνηστος Διονύσιος Θερειανὸς ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἔργον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας λέγει μεταξὺ ἄλλων. « *Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατώρθωσε τρία μεγάλα καὶ ἐπιφανῆ ἀθλήματα. Ἐν πρώτοις ἐθεράπευσε καὶ διέσωσεν ἐπ' αἰῶνας τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, εἴτα δὲ κατὰ τὰς ἐσχάτας καὶ ὀδυνηροτάτας τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου ἡμέρας παρέδωκεν εἰς τὰ Ἑσπερία ἔθνη τὴν λαμπάδα τῆς Ἑλληνικῆς ἡμερώσεως, τελευταῖον δὲ γενναίως πεσοῦσα, ἐγένετο παραίτιος νὰ ἀναδημιουργηθῇ τῶν Ἑλλήνων ἡ ἔθνικὴ συνείδησις. Τὰ ζώπυρα τῆς τῶν γραμμάτων ἀναγεννήσεως ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Ἑσπερίαν πρὸ αὐτῆς τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου, ἀκριβῶς δ' εἰπεῖν οἱ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν διασπαρέντες φυγάδες, ἦσαν μᾶλλον τελεσιουργοὶ ἢ εἰσηγηταὶ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἀναγεννήσεως, ἥτις ἤρξατο ἀμυδροῶς μὲν ἐπὶ Πειράρχου καὶ Βοκκακίου, διέλαμψε δ' ἐπὶ Μανουὴλ Χρυσολωρᾷ καὶ Γεωργίου Πλήθωνος » ¹.*

Ἐπηρεολούθησαν αἰῶνες βαρείας καὶ δυσβαστάκτου δουλείας, ἥς τὰ δεινὰ ἐπηύξανεν τὸ ἀπολίτιστον καὶ ἀμαθὲς καὶ ἐκ τούτου τὸ βάρβαρον τοῦ δυνάστου. Οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ἀντέσχεν εἰς τόσον μακρὰν καὶ τόσον στυγνὴν δουλείαν. Μόνος ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἀντέσχε καὶ διетήρησε δυνάμεις, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ δεόντως καλλιεργηθεῖσαι καὶ ἀναπτυχθεῖσαι ἀνεξωποίησαν καὶ αὖθις τὸ καταπεσὸν ἔθνος. Ἦσαν δ' αὗται ἡ ἀναλλοίωτος διὰ τῶν αἰώνων σφζομένη Ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἥτις διетήρησεν ἐν ἑαυτῇ συνείδησιν τοῦ μακροτάτου καὶ εὐκλεσεστάτου παρελθόντος τῆς Φυλῆς, καὶ ἥτις ἤρξατο καὶ πάλιν μελετῶσα τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, ἡ θεοῖ·

1. Δ. Θερειανοῦ, Ἀδ. Κοραῆς, τ. Α', Τεργέστη 1889, σ. 1.

δρυτος καὶ πιστὴ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων θεματοφύλαξ Ἑκκλησία, ἥτις διε-
φύλαξε τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύ-
ματος καὶ διὰ τούτων ἐπεδίωξε τὴν πνευματικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἔθνους,
καὶ ἡ πλειὰς τῶν διαπρεπῶν τοῦ δουλεύοντος Γένους διδασκάλων, οἵτινες
μορφωθέντες διὰ τῶν ἐν τῇ Δύσει λαμπρῶς ἤδη καλλιεργουμένων Ἑλληνικῶν
γραμματῶν, ἐνόησαν κάλλιον παντὸς ἄλλου καὶ διείδον τὴν μόνην ἀσφαλῆ
ὁδόν, δι' ἧς τὸ Ἔθνος πορευόμενον θὰ ἠδύνατο νὰ θραύσῃ τὰ δεσμὰ τῆς
δουλείας καὶ νὰ ἀνακτῇ τὴν πολυπόθητον ἐλευθερίαν. Ἡ διαλάμπουσα
μορφή τοῦ μεγάλου Ἀδ. Κοραῆ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκπρόσωπος αὐτῶν.
Ὁ Ἀδ. Κοραῆς μορφωθείς ἐν Ἑσπερίᾳ, καθ' ἣν ἐποχὴν δαψιλεῖς ἔδρεπεν
αὕτη τοὺς πρώτους ἀγλαοὺς καρποὺς τῆς διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων
ἐπιτευχθείσης μεγάλης Ἀναγεννήσεως, ἀντελήφθη πόσος ἀμύθητος πλοῦτος
ἐκρύπτετο ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, πόσον εἶχεν ἤδη ὠφε-
ληθῇ ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἐκμεταλλεύσεως αὐτοῦ, καὶ ὅτι εἰς τὴν
χρῆσιν τοῦ ὑπερόχου τούτου πλούτου πρὸς ἀφύπνισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν τοῦ
Ἔθνους ἔπρεπε πρῶτιστα πάντων νὰ ἀποβλέψῃ. Καὶ ἐνέκυψεν εἰς τὴν μελέ-
την τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ διὰ νὰ δύναται νὰ παρακολουθῇ
τὴν τεραστίαν περὶ τὰ ἔργα ἐκείνων συντελουμένην ἐν Εὐρώπῃ ἐπιστημονι-
κὴν ἐργασίαν ἐξέμαθε καὶ τὴν Λατινικὴν, ἥς ἡ γνῶσις ἐπίστευεν ὅτι μέγιστα
βοηθεῖ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς. Καὶ ἐφρόντισεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο νὰ
διοχετεύσῃ ὅσους ἠδύνατο περισσοτέρους ἐκ τῶν θησαυρῶν τοῦ ἀρχαίου πνεύ-
ματος πρὸς τὸ Ἔθνος, διότι ἐπίστευεν ὅτι τοῦτο, τότε μόνον θὰ δυνηθῇ νὰ
ἐπιδιώξῃ καὶ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ, ὅταν ἀποκτήσῃ συνείδησιν τῆς
εὐγενεστάτης αὐτοῦ καταγωγῆς, τῆς παλαιφάτου τῆς ἱστορίας αὐτοῦ δόξης καὶ
τῶν ἐκ τούτων ὑποχρεώσεων αὐτοῦ, ὅταν δῇλα δὴ τὸ Ἔθνος δυνηθῇ νὰ μορ-
φωθῇ προσηκόντως, ὅπερ θὰ ἐπιτυγχάνετο κυρίως διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρ-
χαίων συγγραφέων. Παρεσκεύασε διὰ τοῦτο λαμπρὰς ἐκδόσεις ποικίλων ἔργων
ἀρχαίων ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Αἰλίου τοῦ Αἰλίου, καὶ
ἐφρόντισε, βοηθούμενος ὑπὸ μεγαλοφρόνων φιλοπατρίδων χορηγῶν, νὰ δια-
δώσῃ ταύτας εὐρύτατα μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ ἔξωτερικῷ Ἑλλήνων.
*« Εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον, ἔγραφεν εἰς τὴν Ἀκολουθίαν τῶν αὐτοσχεδίων στο-
χασμῶν, δὲν ἔμεινε πλέον νὰ δείξωμεν τὴν σταθερὰν τοῦ ὅλου Γένους ἀπό-
φασιν νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν σοφίαν,
ἥτις ἐδόξασε τοὺς προγόνους του. Ἡ τοιαύτη ἀπόφασις ἔγινε καὶ εἰς αὐτοὺς
τοὺς τυφλοὺς φανερά... Νὰ ἐπιταχύνωμεν τὸν δρόμον τῆς προκοπῆς ἡμῶν
εἰς τὸ νέον τοῦτο τῆς παιδείας στάδιον, διὰ νὰ παύσωμεν τῶν μισανθρώπων
τὰς κουφολόγους λοιδορίας, καὶ νὰ ἐξαλείψωμεν ἀπὸ τὰς ψυχὰς τῶν φιλαν-
θρώπων τὸν φόβον, μὴ ματαιωθῶσι τὰς ὁποίας εἰς αὐτοὺς ἐδώκαμε τῆς
ἀναγεννήσεως ἡμῶν χρησιὰς ἐλπίδας ».* Ὡς εἰκὸς δ' ὁ Κοραῆς ὁμιλῶν περὶ
τῆς ἀνάγκης τῆς μορφώσεως τοῦ Ἔθνους καὶ ὑποδεικνύων πρὸς μόρφωσιν

αὐτοῦ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, δὲν ἡμέλησε τῆς παρασκευῆς τοῦ καταλλήλου πρὸς τοῦτο ὄργανου, δηλ. τῆς γλώσσης. Καὶ ἀπηύθυνε σοφωτάτας συστάσεις περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διορθώσεως τῆς γλώσσης « δι' ἐκβολῆς μὲν τῶν ξένων δανεικῶν λέξεων, ἀναπληρώσεως δὲ καὶ πλουτισμοῦ διὰ λέξεων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὸ δυνατόν. Τί ὠφελεῖ, λέγει, τῶν ἀλλοτρῶν γλωσσῶν ἢ εἰδησις, ὅταν λαμβάνῃ τις ἀπ' αὐτὰς ὅχι ὅ,τι δύναται νὰ διορθώσῃ, ἀλλ' ὅ,τι διαστρέφει καὶ ἀσχημίζει τὴν γλῶσσάν του ; Ἡ χρεία τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὰς ἄλλας ἔχει ἡ ἡμετέρα εἶναι πολλὰ ὀλίγη, ἐπειδὴ παραστέκει σιμὰ τῆς ἡ ὑπέρπλουτος αὐτῆς μήτηρ, ἐτοίμη νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅ,τι τῆς λείπει, ἐὰν μόνον ἔχῃ τὴν τέχνην νὰ τὸ λαμβάνωσιν οἱ λαμβάνοντες χωρὶς σπαραγμόν ». Ὅπως δὴποτε ὅμως ἐπιμένει ὅτι ὁ καθαρμὸς καὶ ἡ συμπλήρωσις τῆς γλώσσης δέον νὰ γίνῃ μετὰ ἐπιστήμης, διότι μόνον τότε αὕτη ἀποβαίνει κατάλληλον πρὸς τελεσφόρον χρῆσιν ὄργανον, καὶ ἐπαναλαμβάνει ἀλλαχοῦ τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν : « Ὅταν ἡ φιλοσοφία ἀφήσῃ τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν φαντασίαν τῆς ἀπαιδευσίας, ἐκδύνεται χωρὶς νὰ τὸ ἐξεύρῃ τὸ μέγα τῆς ὀπλον καὶ παραδίδεται ἀκουσίως εἰς χεῖρας ἐχθροῦ, ὅστις δὲν θέλει βραδύνει νὰ τὴν σφάξῃ... ἀλλὰ ποτὲ Ἕθνος δὲν διαστρέφει τὴν γλῶσσαν του χωρὶς νὰ διαστρέψῃ ἐν ταύτῳ καὶ τὴν παιδείαν του. Ἡ ἀσυνταξία τῆς γλώσσης συνοδεύει πάντοτε τὴν ἀσυνταξίαν τῶν ἐννοιῶν. Ὅστις συνηθίζει νὰ καταφρονῇ τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς γρήγορα θέλει καταφρονήσει καὶ τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς. Καὶ ἀφοῦ μίαν φορὰν φθάσῃ νὰ ἐμβῇ εἰς τὰς κεφαλὰς ἡ ταραχή, τὸ Ἕθνος καταφέρεται ὡς κύλινδρος ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς δόξης εἰς τῆς ἀδοξίας τὸν βυθόν ».

Τὰ κηρύγματα τοῦ Κοραῆ εὗρον ἀπήχησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἑθνους καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐργασία αὐτοῦ ἔσχεν ἄμεσα καὶ πλούσια ἀποτελέσματα, ἡ δὲ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι ἀναγέννησιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ὑπῆρξε μεγίστη. Διὰ τοῦτο ὁ Κοραῆς, κατὰ τὴν γνώμην ἄλλου μεταγενεστέρου φιλόλογου, « θὰ ζῇ ἐν ὅσῳ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα θὰ σπουδάζωνται καὶ θὰ εἶναι μία τῶν εὐγενεστάτων ἀπασχολήσεων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἄν δὲ τὸ σύμπαν καὶ τὰς τύχας τῶν Ἑθνῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καθ' ἑκάστον διευθύνῃ ὑπεριάτη θεία δύναμις, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἄνευ τῆς ἐπινεύσεως καὶ τῆς βουλήσεως αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ νεωτέρου βίου τοῦ ἡμετέρου Ἑθνους, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ, ὡς λαμπρότατος ἀστὴρ ἐπέτειλεν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς »¹.

Αἱ δυνάμεις λοιπὸν αὗται καὶ ὁ ἔμφυτος τοῖς Ἕλλησι πόθος τῆς ἐλευθερίας, παρεσκεύασαν τὸ Ἕθνος ἱκανὸν νὰ ἀναλάβῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ τιτάνιον ἀγῶνα.

1. Ἑ. Ἀ. Πεζοπούλου, Ὁ Ἀδ. Κοραῆς ὡς φιλόλογος, ἐν Ἑκατονταετηρίδι Ἀ. Κοραῆ, σ. 247 - 248.

Ἀντήχησαν καὶ πάλιν κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον τοῦ Τυρταίου τὰ ῥήματα, ὁδηγοῦντα εἰς τὴν μάχην καὶ τὴν δόξαν, ἀνέζησαν τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν οἱ ἡρωῖσμοι καὶ ἐπανελήφθη τοῦ Παλαιολόγου ἡ θυσία ἐν Ζαλόγγῳ καὶ Μεσολογγίῳ, καὶ ἐπετεύχθη δι' αὐτῶν ἡ ἀπελευθέρωσις τμήματος μόνον τῆς ὑποδούλου Πατρίδος, ἐπανελήφθη δὲ καὶ συνεχίζεται ἀκόμη ὁ ἀγὼν πρὸς ἀποκατάστασιν σύμπαντος τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Καὶ εἶναι ἰδιαιτέρας σημασίας καὶ ἐξάρσεως ἄξιον, ὅτι πρὶν ἔτι συντελεσθῇ ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Γένους, καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὑπῆρξε καὶ μέρος μόνον τῆς Πατρίδος ἐλεύθερον, αὕτη δὲν ἀπέβλεψεν οὔτε εἰς τῶν χαινόντων εἰσέτι τραυμάτων τὴν ἐπούλωσιν, οὔτε εἰς τῆς πείνης τὸν κορεσμόν, οὔτε εἰς οὐδεμιᾶς ἄλλης τῶν πολλῶν ἀναγκῶν τὴν ἱκανοποίησιν, ἀλλὰ πρῶτα πάντων εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ πνεύματος μετὰ ζήλου ἐπέδόθη. Καὶ ἰδρυσε Σχολεῖα καὶ ἀνήγειρε καλλιμάρμαρα μέγαλα τῶν ἱερῶν τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης καὶ ἐπανεῦρε τὴν παλαιὰν πρὸς εὐδοξίαν λεωφόρον, ἀφ' ἧς βίᾳ εἶχεν ἐκβληθῇ. Καὶ ἐμερίμνησεν ἐν τοῖς πρώτοις περὶ τῆς Ἐθνικῆς παιδείας καὶ ἀναγνωρίζουσα τὴν μεγίστην σημασίαν αὐτῆς διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Ἐθνους, ἐπεδίωξε τὴν ἐξασφάλισιν παιδείας συμφώνου πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ δεδομένα, δῆλον ὅτι τὴν παράδοσιν τῆς φυλῆς, τὴν φύσιν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἑλλήνου. Καὶ προέκρινεν τὸν ἐκ τῆς ἱστορίας δοκιμασμένον τύπον τῆς παιδείας, ἐν ᾗ ἐκυριάρχησε τοῦ κλασσικοῦ Σχολείου ὁ τύπος, ὁ βασιζόμενος κυρίως ἐπὶ τῆς θεραπείας τῶν κλασσικῶν γραμμάτων, καὶ ἐπιδιώκων τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἰδεῶδες.

Καὶ δὲν δύναται τις πάλιν σήμερον νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ σχεδὸν καθ' ὅλοκληρον τὸν πρῶτον αἰῶνα τοῦ ἐλευθέρου βίου τοῦ Ἐθνους δοκιμασθεῖσα παιδεία δὲν συνετέλεσεν εἰς πρόοδον ἢ ὅτι παρεκώλυσεν αὐτήν. Διότι καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν, εἰς μέγιστον μάλιστα βαθμόν, συνεβάλετο, καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν Ἑλλήνων ἀξίων τῆς εὐγενοῦς κληρονομίας ἀλλὰ καὶ τοῦ τετιμημένου ὀνόματος αὐτῶν ἐπίσης συνετέλεσεν. Διότι μετὰ προσπάθειαν μόνον ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτων, ἐν μέσῳ ἀδιαλείπτων ἀγώνων καὶ ὑπὸ ὄρους ἥκιστα εὐνοϊκούς, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐπιστήμονες πάντων τῶν κλάδων τοῦ ἐπιστητοῦ κατέχουσιν ἐξόχως διακεκριμένην θέσιν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς παγκοσμίου ἐπιστημονικῆς ἀμίλλης, οἱ δὲ Ἕλληνες πολῖται κατέστησαν ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς παναρχαίους προγόνους, οὓς σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος προβάλλει ὡς πρότυπον, καθὼς ἀπέδειξαν εἰς τὴν σειρὰν τῶν πράξεων καθ' ἃς ἐξειλίχθη ὁ κατὰ τὸ 1821 ἀρξάμενος ἀγὼν, ὃν τελευταῖαι ὑπῆρξαν αἱ τοῦ Ἀλβανικοῦ ἔπους, τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Βίτσι καὶ τῆς ἡρωϊκῆς καὶ μαρτυρικῆς Ἑλληνικῆς Κύπρου.

Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, οὐδ' ἐπὶ μόνους τοὺς παλαιοὺς λαούς,

πρὸς οὓς κατὰ τινὰ τρόπον ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν ὁ Ἑλληνισμός, ἐπέδρασεν ἡ μορφωτικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐτι μείζων ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοὺς νεωτέρους λαοὺς ἐπίδρασις αὐτῶν. Καὶ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ὅτε ἡ Εὐρώπη τοῦ Μεσαίωνα, διὰ τε τὸν ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦντα δεσποτισμὸν καὶ δι' ἄλλους λόγους δημιουργοὺς κακοδαιμονίας, περιῆλθεν εἰς ἀπόγνωσιν, ἀνεζήτησε τὴν σωτηρίαν αὐτῆς εἰς τὰ ἰδεώδη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὧν ἀντίληψιν προσφάτως μόλις εἶχε λάβει ἐκ τῶν διδαγμάτων, ἅτινα εἶχον μεταφυτεύσει ἐν αὐτῇ οἱ εἰς αὐτὴν καταφυγόντες λόγιοι τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὅτι ἀδιαλείπτως ἔκτοτε μετὰ ζήλου αἰεὶ ἐπιδίδοντος καλλιεργοῦνται τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ μελετῶνται τὰ ἀθάνατα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος δημιουργήματα. Μὴ λησμονῶμεν ἀκόμη, ὅτι βάσις τοῦ σημερινοῦ πολιτιστικοῦ οἰκοδομήματος ὑπόκειται ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πολιτισμός, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν θεωροῦνται πρόγονοι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, καὶ ὅτι, τέλος, ἡ Ἑλληνικὴ γραμματεία θεωρεῖται σήμερον ὡς ὁ κῶδιξ τῶν νόμων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλὰ πέρα τούτων, ἵνα καὶ εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ἔλθωμεν, διότι πρῶτιστα πάντων καὶ τὰ παρ' ἡμῖν πρέπει νὰ προσέξωμεν, δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῶμεν, ὅτι καὶ σήμερον, ὅτε μετὰ τὰ καταπληκτικὰ τῷ ὄντι ἐπιτεύγματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀνθρώποι ἀδυνατοῦντες νὰ νοήσωσιν, ὅτι καὶ εἰς ταῦτα σημαντικωτάτη εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δὲν διστάζουσι νὰ εἰπωσιν, ὅτι δῆθεν ἡ εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα ἐπίδοσις ἀντιτίθεται πρὸς τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, οἱ ὕπατοι τῶν ἀτομικῶν φυσικῶν ἀνομολογοῦσι τὴν μεγίστην ἀνθρωπιστικὴν ἀξίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ διακηρύττουσι τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ μᾶλλον ἐντατικῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

« Ὅφείλω χάριτας εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, λέγει ὁ διὰ τοῦ βραβείου Νόμπελ τιμηθεὶς διάσημος φυσικὸς Max von Laue, διότι αὕτη ἡδύοκησεν, ὅπως εἰς τὸ Γυμνάσιον διδαχθῶ ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Διότι μόνον δι' αὐτῶν εἶναι δυνατόν νὰ διεισδύσῃ τις εἰς τὸ βαθύτερον νόημα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Καὶ ἀμφιβάλλω ἐὰν ἐγὼ θὰ εἶχον ἐπιδιοθῇ καὶ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν καθαρὰν ἐπιστήμην, ἐὰν τότε δὲν εἶχον ἔλθει εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν αὐτῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, συνάφειαν, τὴν ὁποίαν μόνον τὸ ἀνθρωπιστικὸν Γυμνάσιον προσφέρει καὶ οὐδεὶς ἄλλος τύπος Σχολείου. Τὴν χαρὰν ἐκ τῆς καθαρᾶς γνώσεως ἀποκτᾷ τις μόνον ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ». Καὶ καταλήγων ὁ σοφὸς φυσικὸς λέγει : « δι' ἐκείνους οὔτινες ἐπιχειροῦσι σήμερον περισσότερον ἢ ἄλλοτε νὰ προσελκύσωσι πολλοὺς νέους εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ τὰς φυσικὰς βεβαίως, ἔχω νὰ προσφέρω μίαν συνταγὴν : Στείλατε τοὺς νέους εἰς τὸ ἀνθρωπιστικὸν Γυμνάσιον καὶ ἀφήσατε αὐτοὺς ἐκεῖ νὰ ἐκμάθωσι καλῶς τὰς ἀρχαίας γλώσσας » !

Καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα σύστασιν ἑνὸς τῶν ἐξοχωτέρων ἀτομικῶν φυσικῶν, τοῦ Heisenberg, ὅστις ἀνακοινῶν πορίσματα ἰδίῳν αὐτοῦ ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας, ὑπέδειξεν ὅτι « εἶναι ἀνάγκη, ἐὰν θέλωμεν αἱ ἐπιτευχθεῖσαι ἐπιστημονικαὶ κατακτήσεις νὰ ἀποβῶσιν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ πλαισιώσωμεν ταύτας ἀπαραιτήτως διὰ τῶν διδασμάτων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος », οὔτε δυνάμεθα νὰ μὴ προσέξωμεν ὅσα ὁ Γάλλος Louis de Broglie, εἰς τῶν διασημότερων συγχρόνων φυσικῶν διδάσκει σχετικῶς: « Θὰ ὑποστηρίξωσιν, ἐνθέρμως ἴσως τινές, τὴν ἀνάγκην τῆς θεμελιώσεως τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπομένως τὴν παραχώρησιν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν τῆς προνομιούχου θέσεως, ἣν μέχρι τοῦδε κατεῖχον αἱ κλασσικαὶ σπουδαί. Θαυμάζω, φυσικά, τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῶν μεθόδων καὶ τὴν τολμηρότητα τῶν θεωριῶν αὐτῆς, διὰ τὰς προοπτικὰς, ἃς διανοίγει εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα δύναται νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀνθρώπον τόσον ἐν καιρῷ εὐημερίας, ὅσον καὶ ἐν καιρῷ δυστυχίας. Ἐν τούτοις ἐπιθυμῶ νὰ ἐξηγήσω ἐνταῦθα δι' ὀλίγων, διατὶ δὲν νομίζω ὅτι διδασκαλία ἀποκλειστικῶς ἐπιστημονικὴ δύναται νὰ δώσῃ εἰς ἕν ἔθνος τὸ σύνολον τῶν πεφωτισμένων καὶ διανοουμένων, οὔτινος σήμερον εἴπερ ποτε καὶ ἄλλοτε ἕκαστον ἔθνος ἔχει ἀνάγκην. Πραγματικὰ γενικὴ μόρφωσις, ἀξία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ὀφείλει νὰ συνεισφέρῃ ἐκτὸς τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ βαθεῖαν σκέψιν ἐπὶ τοῦ πολυπλόκου τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως καὶ τῶν διαφορῶν αὐτῆς μορφῶν, καὶ μύησιν εἰς τὴν τέχνην τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ τοῦ βούλεσθαι, ταῦτα δ' ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὑπὸ τὴν πραγματικὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν »¹. Οὐδὲ πρέπει, τέλος, νὰ ἀγνοήσωμεν τὴν σχετικὴν γνώμην τῶν ἐξόχων ἐλλήνων ἐπιστημόνων, τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, οἵτινες — καὶ εἶναι τῶν ξένων πολλῷ ἁρμοδιώτεροι — διεκήρυξαν τὴν πίστιν αὐτῶν πρὸς τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν ἀξίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ ὑπέδειξαν τὴν ἀνάγκην τῆς συστηματικωτέρας διδασκαλίας αὐτῶν².

1. Louis de Broglie, La culture scientifique suffit-elle à faire un homme?, Paris 1957.

2. Πρβλ. τὰς γνώμας 1) τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου κ. Δημ. Πίππα, ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ Παιδείας (1958), 2) τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ καθηγητοῦ τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς κ. Κωνστ. Χωρέμη, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰατρικῆς κ. Κ. Μουτούση, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Μηχανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τῷ Πολυτεχνείῳ κ. Κωνστ. Παπαϊωάννου, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τῇ Ἀνωτάτῃ Γεωπονικῇ κ. Χαρ. Διαπούλη, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἰατρικῆς κ. Κωνστ. Κωνσταντινίδου καὶ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς Ἰατρικῆς καὶ Βιολογικῆς Χημείας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βλασίου Βλασοπούλου, ἐκτιθεμένας ἐν τῷ Ὑπομνήματι τοῦ Χριστιανικοῦ Κοινωνικοῦ Κύκλου περὶ τοῦ θέματος τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας (1958).

Διότι ὅταν λέγωμεν, ὅτι ἔνεκα τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπιτρέπεται, τινὲς λέγουσι καὶ ἐπιβάλλεται, νὰ παρίδωμεν τὴν δι' αἰώνων μακρῶν δοκιμασθεῖσαν καὶ ἐπιβληθεῖσαν Ἑλληνικὴν πραγματικότητα ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν τῆς μελλούσης παιδείας τοῦ Ἔθνους, ἀγνοῶμεν δὲ τί διδάσκουσιν οἱ ἀληθινοὶ δημιουργοὶ τῆς προόδου ταύτης, ἐλεγχόμεθα μὲν μὴ ἔχοντες ἐπίγνωσιν τῆς πράγματι ἐπιτελεσθείσης προόδου, φωρῶμεθα δὲ ἀνοικτιρμόως βαρεῖαν ἐπιφέροντες ζημίαν εἰς τὴν πρόοδον, τὴν ζωὴν καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους.

Ἀρίδηνλος ἄρα καὶ ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ τε ἀξία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἡ συμβολὴ αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἔθνους.

Τὸ πρῶτον πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης, ἀφ' ἧς ἔλαβεν ἀντίληψιν τῆς ἀξίας τῶν ἀθανάτων τούτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δημιουργημάτων, ἐξακολουθεῖ νὰ μελετᾷ καὶ διδάσκη ταῦτα, τὸ δεύτερον ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μετ' ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας καὶ στοργῆς διεφυλάχθησαν καὶ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐκεῖνα κυρίως τῶν ἔργων, ἅτινα ἀφορῶσι περισσότερο εἰς τὴν πατρίδα, εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς, εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὴν πολιτικὴν, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς, ἅτινα διὰ τοῦτο ἀδιαλείπτως ἀνεγινώσκοντο καὶ ἐμελετῶντο καὶ ὑπῆρχον διαρκεῖς καὶ ἀχώριστοι σύντροφοι τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ σήμερον ὅτε οἱ Πανέλληνες συναγόμεθα εἰς πανηγυρισμὸν τῆς μεγάλης τῆς τοῦ Ἔθνους ἀναστάσεως ἐπετείου καὶ εἰς ἔκφρασιν ἀειδίου εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μάρτυρας καὶ ἥρωας τοῦ Ἔθνους, οἵτινες διὰ τῆς ἀπαρμίσλλου θυσίας καὶ τοῦ τιμίου αἵματος αὐτῶν ἐξησφάλισαν εἰς ἡμᾶς πατρίδα ἐλευθέραν, ἐν ᾗ μετ' ἀνέσεως ἀπολαύομεν πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἐλευθέρου βίου, σήμερον εἶπερ ποτε καὶ ἄλλοτε ἀρμόζει καὶ ἐπιβάλλεται, παραδειγματιζόμενοι ἐκ τοῦ εὐκλεοῦς τοῦ Ἔθνους παρελθόντος, νὰ προτρέψωμεν τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ χρυσοῦν τοῦ Γένους ἐγκαλλώπισμα καὶ τὴν γλυκεῖαν τοῦ Ἔθνους ἐλπίδα, πρὸς τὰ ἀνέσπερα ταῦτα φῶτα, πρὸς τοὺς ἀνεκτιμήτους τούτους θησαυρούς, οἵτινες καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου ἡμεροῦσι καὶ εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος καὶ εἰς προαγωγὴν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων συμβάλλονται, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου, διὰ τῆς ὑπερόχου ἐθνοποιοῦ δυνάμεως, ἦν ἐν ἑαυτοῖς ἐγκλείουσιν, εἶπερ τι καὶ ἄλλο, τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν καὶ τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα ἐμπνέουσιν.

Οὕτω δὲ πράττοντες καὶ ἄριστον εἰς μνήμην τῶν μαρτύρων καὶ ἡρώων τοῦ Ἔθνους μνημόσυνον προσφέρομεν, καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προόδου καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῆς φιλτάτης Πατρίδος θετικῶς συντελοῦμεν.